

Esquema de la primera meditació metafísica
(« Des choses que l'on peut révoquer en doute »)

OBJECTIU DE LA PRIMERA MEDITACIÓ: Descartes mateix l'explica en poc més d'una ratlla: « (...) m'aplicaré seriosament i amb llibertat a destruir generalment totes les meves antigues opinions.». El dubte és el punt de partida i l'objectiu és trobar uns fonaments sòlids per a les ciències.

RESUM CARTESIÀ DE LA PRIMERA MEDITACIÓ: El text del Resum corresponent a la «Primera Meditació», diu així:

«A la Primera [Meditació], presento les raons per les quals podem dubtar generalment de totes les coses, i particularment de les coses materials, com a mínim mentre no tinguem cap altre fonament en la ciència que el que hem tingut fins ara. Perquè, malgrat que la utilitat d'un dubte tan general no se'ns mostri en principi, és sempre molt gran per això: perquè ens deslliura de tota mena de prejudicis i ens prepara un camí molt fàcil per acostumar la nostra ment ['esprit'] a separar-se dels sentits, i en fi, perquè fa que no sigui possible que poguéssim dubtar mai més que les coses que descobrim posteriorment són veritables».

ESQUEMA:

1.- Constatació de la falsedat de certes opinions

El punt de partida és el dubte. Decisió de desfer-se de les seves opinions i de cercar fonaments sòlids per a les ciències.

Mètode:

- Cal criticar els fonaments de les pròpies opinions: és un dubte metòdic.
- Quins són els fonaments de les opinions errònies? Els sentits. Com que els sentits corporals són de vegades enganyadors, es pren la decisió de dubtar de totes les informacions que en provenen. És un dubte hiperbòlic.

2.- Dubtar de l'existència dels objectes sensibles

- **Argument de la bogeria:** Descartes el rebutja.
- **Argument del somni:** com distingir el somni de la vigília?
- **Objecció:** Els nostres somnis són còpies de coses reals. La imaginació inventa éssers inexistents a partir de la composició d'elements simples que existeixen. Conseqüència: és possible dubtar de ciències tal com la física l'astronomia, la medicina; però ara com ara no es pot dubtar de les matemàtiques.

3.- Dubtar de les essències matemàtiques

L'argument del somni és inoperant per a les essències matemàtiques

4.- Dubte hiperbòlic

- **Argument del déu enganyador:** però és contrari a la bondat de Déu i aquest argument no és prou convincent.
- Decisió d'enganyar-se un mateix amb **la hipòtesi del geni maligne:** és un dubte voluntari.

El dubte és radical, absolut (no se li escapa res).

Esquema de la segona Meditació Metafísica

(« De la nature de l'esprit humain et qu'il est plus aisé à connaître que le corps »)

OBJECTIU DE LA SEGONA MEDITACIÓ: Arribar a la primera veritat indubtable que ens permeti fonamentar el coneixement « (...) aquesta proposició: jo sóc, jo existeixo és necessàriament veritable, totes les vegades que jo la pronuncio o que la concebo en el meu esperit.»

RESUM CARTESIÀ DE LA SEGONA MEDITACIÓ: El text del Resum corresponent a la «Segona Meditació», diu així:

«A la Segona [Meditació], la ment ['espirit'] que usant la seva pròpia llibertat suposa que totes les coses no són res i de l'existència de les quals dubta, reconeix que és absolutament impossible que, amb tot, ell mateix no existeixi. Això és d'una molt gran utilitat, en la mesura que d'aquesta manera fa més fàcilment la distinció entre les coses que li pertanyen, és a dir, les de naturalesa intel·lectual, i les que pertanyen al cos.»

ESQUEMA DE LA SEGONA MEDITACIÓ

La Primera Meditació es tanca amb una frase en què Descartes es pregunta si «algun dia i alguna llum del coneixement de la veritat seran suficients per aclarir les tenebres (del dubte) que acaben de ser agidades». La segona comença amb una altra metàfora; l'espirit es troba «com si de cop hagués caigut en aigües molt profundes» i ara es tracte de fer una progressió, segons l'ordre de raons, 'more geometrico', cap a la primera veritat: el 'cogito'.

1.- Com sortir del dubte?

- Dubtant de tot; hi ha alguna cosa que resisteixi al dubte?
- L'exercici mateix del dubte prova que jo, que dubto, existeixo.
- La meva existència és la primera veritat clara i distinta, indubtable.

2.- Qui sóc?

- Jo no sóc el meu cos perquè puc dubtar de la seva existència.
- Sóc la meva ment-ànima? Però, què és la meva ment-ànima? La ment es redueix al pensament, única facultat que resisteix al dubte, en la mesura que el dubte és un exercici del pensament.
- Sóc, doncs, una cosa que pensa: l'establiment del 'cogito' permet al 'jo' pensant que s'examini a si mateix.

3.- Què és una cosa que pensa?

- És una cosa que dubta, que concep, que afirma o que nega, que vol o que no vol, que imagina i que sent. (És el conjunt de les activitats mentals i dels continguts de consciència).
- Les facultats —és a dir, l'enteniment, la voluntat, la imaginació, i la facultat de sentir— depenen tan sols del subjecte (puc imaginar alguna cosa sense que aquesta cosa existeixi). Per tant les 'cogitacions' formen part del 'cogito'.
- Objecció: dificultat per a convèncer-se que la ment és més fàcil de conèixer que els objectes dels sentits. Sembla que mentre l'existència pot autoverificar-se en referència

al món extern, el 'cogito' no ho pot fer.

4.- Un exemple: l'estudi del tros de cera, un objecte sensible

- Com conec el tros de cera?
- pels meus sentits (error! la cera és la mateixa sota diversos canvis!)
- per la meva imaginació (error! és impossible imaginar tots els aspectes de la cera!).
- només a través del meu judici (correcte! concebo que un tros de cera és alguna cosa extensa, flexible, variable: en tinc una idea!).
- L'afirmació «hi ha cera» no és una percepció, és un judici de l'enteniment que suposa l'existència de la meva ment [«esprit»]. Fins i tot si m'enganyo i la cera no existeix, la meva ment o el meu esperit existeixen perquè la pensen.
- Més enllà del canvi en la forma de la cera (qualitatiu), la meva ment pensa que la cera no és una pura acumulació de qualitats sensibles. El coneixement de la cera ha de ser producte de l'enteniment, de la raó, i no dels sentits o de la imaginació.
- L'estudi del tros de cera reafirma la meva existència en tant que cosa pensant. El meu esperit és primer en l'ordre del coneixement en relació a les coses materials, en la mesura que és més fàcil de conèixer.

OBJECTIU DE LA TERCERA MEDITACIÓ: Després de l'estudi del subjecte que coneix (quan ja estic segur de la meva existència), cal estudiar els objectes del coneixement. En aquesta Meditació es rebutja tota forma de sensibilitat i s'estableix el criteri d'evidència de la primera veritat, s'analitzen els continguts de la ment i Descartes demostra l'existència de Déu a partir de la presència en la ment de la seva idea.

ESQUEMA DE LA TERCERA MEDITACIÓ

1.- « Estic cert que sóc una cosa que pensa»

Només hi ha una sola cosa que es resisteix al dubte: la certesa que jo existeixo en tant que esperit (pensament, ment). Per tant, «puc establir com a regla general que totes les coses que concebem força clarament i amb força distinció, són totes veritables»

Que jo tingui idees només demostra l'existència de la meva ment (pensament, esperit) « Estic cert que sóc una cosa que pensa»

Problema: com determinar si aquestes idees són veritables? El que permet que pugui tenir la certesa de la meva existència és el fet de tenir-ne una idea clara i distinta.

Per evitar qualsevol dubte, cal provar l'existència de Déu i provar, a més, que no és enganyador: «... haig d'examinar si hi ha un Déu (...) i si trobo que n'hi ha un, haig d'examinar també si pot ésser enganyador: car sense el coneixement d'aquestes dues veritats no veig pas com podria ésser cert d'alguna cosa».

[ATENCIÓ: El mot 'idea' no s'usa en el sentit platònic de 'model', sinó en el més immediat de 'representació mental']

2.- Estudi dels meus pensaments.

Classificació: els meus pensaments són idees –com imatge de les coses– judicis, o voluntats.

Voluntats i idees són actes. Les meves idees i la meves voluntats no poden ser falses, si no fan referència a altra cosa que a elles mateixes. Tan sols els meus judicis poden ser falsos perquè relacionen les meves idees amb objectes exteriors i afirmen que són conformes a aquests objectes exteriors.

3.- D'on provenen les meves idees?

Són possibles 3 menes d'idees

1. Innates, que neixen amb mi.
2. Adventícies, producte d'alguna cosa exterior.
3. Factícies, inventades per mi.

Hi ha un problema amb les idees adventícies: cal explicar per què podrien ser veritables. Les idees adventícies me les ensenya la natura, independentment de la meva voluntat. Però els meus sentits corporals poden enganyar-me (el sol no és com el veig!) ; per tant l'origen de les meves idees no pot ser cap prova de la seva veritat. En conseqüència Descartes abandona aquesta via que serà la que recullen després els empiristes.

4.- Estudi del contingut de les meves idees

Poden representar substàncies, accidents o Déu.

El principi de causalitat s'aplica a les idees: l'origen del contingut de cada idea ha de tenir com a mínim tanta realitat com la idea

Totes les meves idees poden provenir només de mi, i en conseqüència només proven la meva existència.

Tan sols una idea no pot provenir de mi mateix, la idea de Déu.

5.- Examen de la idea de Déu

Primera prova de la idea de Déu: estudi de la idea d'infinít

L'infinít no és la negació de la idea de finít. És un concepte primer.

Prova: si jo dubto és que tinc consciència d'una mancança: és a dir que tinc la idea d'un ésser més perfecte de mi, que sóc finít.

Objecció: la idea de finít podria ser el resultat d'una síntesi de totes les perfeccions que tinc en potència.

Resposta: però la meva perfecció augmenta gradualment, mentre que la perfecció de Déu és actual.

La idea d'infinít ve de Déu, per tant Déu existeix.

Segona prova: estudi de la causa de la meva existència

Sóc jo mateix la causa de la meva existència? No; perquè m'hauria donat totes les perfeccions que pugui imaginar i caldria que jo conservés l'existència en cada instant, cosa que no succeeix.

He estat creat per un altre ésser finít? No; per la mateixa argumentació anterior. A més caldria que aquest ésser em pogués conservar actualment.

En conseqüència: només Déu pot ser la causa de la meva existència en tant que ésser finít, i la causa de la presència en mi de la idea d'infinít.

Déu és un ésser absolutament perfecte i no pot ser, doncs, enganyador
No sóc sol a existir. Déu existeix.

Al món anglosaxó, l'argument cartesià sobre l'existència de Déu s'anomena didàcticament: «argument de la marca registrada». Quan un fabricant crea un producte acostuma a estampar-hi el seu propi logo. Doncs, bé: quan Déu ens crea estampa en la nostra ment la idea innata que tenim d'Ell. Descartes en diu: «la marca que l'obrer imprimeix en la seva obra»

També es pot explicar com «l'argument de la petja»: si no he estat mai en presència d'un ésser infinit no l'he pogut conèixer per experiència sensible, ni he pogut extreure aquesta idea d'un ésser finít, com sóc jo mateix. Tampoc no és possible que sumant un nombre molt gran de fets finits arribi a un ser infinit; per tant cal que suposi que la idea de Déu és anterior a la de mi mateix, la qual cosa no exclou que pugui tenir el seu origen en la meva ment. La naturalesa summament perfecta de la idea de Déu només pot provenir de quelcom més perfecte que la idea mateixa: per tant Déu ha d'existir necessàriament en tant que creador de les idees. Les idees innates serien, doncs, la petja de Déu en la nostra ment.

ESQUEMA DE LA QUARTA MEDITACIÓ METAFÍSICA

(« Du vrai et du faux »)

OBJECTIU DE LA QUARTA MEDITACIÓ: En les tres Meditacions anteriors Descartes s'ha

elevat, mitjançant el Jo envers el coneixement del Déu. I ara es tracta de retornar al món. Però el Món és un lloc ple d'errades. En conseqüència, Descartes explica la seva teoria sobre l'error. Tota aquesta Meditació vol respondre a la qüestió: ¿com és possible que jo m'enganyi?

RESUM DE LA QUARTA MEDITACIÓ: El text del Resum corresponent a la «Quarta Meditació», diu així:

«A la Quarta [Meditació], s'ha provat que totes les coses que nosaltres concebem molt clarament i molt distintament són totes veritat, i al mateix temps s'hi explica en què consisteix la naturalesa de l'error o falsedat; cosa que ha de ser necessàriament sabuda, tant per confirmar les veritats precedents com per confirmar les que segueixen. Però cal remarcar que no es parla en cap cas del pecat, és a dir, de l'error que es comet en la persecució del bé i del mal, sinó tan sols del que succeeix en el judici i en el discerniment del veritable i del fals, i que no pretenc de cap manera parlar de coses que pertanyen a la fe o a la conducta de la vida, sinó tan sols de les que fan referència a les veritats especulatives i que poden ser conegudes amb l'ajuda de la sola raó natural».

ESQUEMA:

1.- Constatació: a partir de la idea de Déu és possible descobrir un camí per al coneixement.

I això per dues raons: a) Si Déu és perfecte no és enganyador «puix que en tot frau i engany s'hi troba alguna forma d'imperfeció», de manera que es respon la hipòtesi del Geni maligne; i b) la meua facultat de jutjar no és enganyadora en la mesura que prové de Déu.

Problema: però no hi deixa de succeir que jo m'enganyo sovint.

2.- Com explicar que jo m'enganyi?

2.1.- Primera explicació: l'error és la marca de la meua imperfeció.

L'error és un defecte.

En la mesura que sóc un ésser finit, imperfecte, «un entremig entre Déu i el no-res», puc equivocar-me: «S'esdevé que m'equivoco perquè la potència que Déu m'ha donat per a discernir el veritable del fals, no és en mi infinita».

Problema: l'error no tan sols és un defecte, és també una privació, la negació de quelcom que jo hauria de tenir.

No hem d'acusar Déu en la mesura que resulta impossible comprendre les seves intencions.

2.2.- Segona explicació: l'error prové del desajustament entre les dues 'potències' de la ment, l'enteniment finit i la voluntat infinita.

L'enteniment és una facultat del coneixement que concep les idees sense afirmar-les ni negar-les (sense dir 'és veritat' o 'és fals')

L'enteniment no és causa de l'error perquè no ens diu si les idees corresponen a la realitat. En la mesura que l'enteniment és limitat tan sols ens impedeix de poder conèixer-ho tot.

La voluntat és el lliure albir. En la mesura que la meua voluntat és il·limitada sóc a imatge de Déu.

3.- L'error és un judici fals.

'Error' és afirmar, sigui per prejudici o per precipitació, una idea que no és ni clara ni distinta. L'error no depèn del meu enteniment (que em proposa una idea o una altra), sinó de l'ús que faig de la meua voluntat.

4.- Com evitar l'error?

Si els judicis de la voluntat humana (limitada) respectessin la necessitat de la reflexió prèvia (enteniment) no es produiria l'error: «D'on neixen, doncs, els meus errors? És només d'això, a

saber, que essent la voluntat molt més àmplia i extensa que l'enteniment, no la continc en els mateixos límits, sinó que l'estenc també a coses que no entenc»

Per tant cal no queixar-se de Déu: no m'ha condemnat a l'error; és possible evitar-lo: «I no tinc cap dret a plànyer-me, si Déu, havent-me posat al món, no ha volgut col·locar-me al rang de les coses més nobles i més perfectes; fins i tot tinc motiu d'accontentar-me que, si no m'ha donat la virtut de no errar gens (...) ha deixat si més no en el meu poder (...) retenir el meu judici sobre les coses la veritat de les quals no m'és clarament coneguda».

Mètode: el coneixement de l'enteniment ha de ser anterior a la decisió de la voluntat. Cal suspendre el judici mentre les idees no són encara clares i distintes. És una invitació a practicar el dubte metòdic en forma d'indiferència quan apareixen dues idees contràries entre si.

[«Indiferència» és un concepte que Descartes va introduir en l'edició francesa del text (originalment en llatí); es tracta d'una noció més estoica que escèptica]

ESQUEMA DE LA CINQUENA MEDITACIÓ METAFÍSICA

[De l'essència de les coses materials i novament de Déu; que existeix]

OBJECTIU DE LA CINQUENA MEDITACIÓ: En aquesta meditació es tracta de demostrar

l'existència de Déu — l'única en què la idea implica necessàriament l'existència — a partir de les nocions matemàtiques. A partir del moment que tinc en la meua ment la idea de Déu, necessàriament, per la consideració de la seva natura, he d'admetre que Déu (summa perfectió) existeix necessàriament. Si Déu és pensat com a perfecte, no pot no-existir. Que la idea de Déu sigui evident garanteix el coneixement clar i distint de les altres coses.

En la meditació tercera s'havia justificat l'existència de Déu a partir de la meua ment (de la idea que està en mi) i se l'havia presentat com a causa de les meves idees. Ara es tracta de plantejar el tema des d'un altre punt de vista: es vol mostrar l'existència de Déu a partir del seu propi concepte. Hi ha idees que van lligades en la ment, com la de muntanya i vall. Si penso l'una necessàriament he de pensar altra [«no puc concebre un Déu sense existència, ni una muntanya sense vall» — paràgraf 4rt]. Si de la idea d'un triangle euclidià en puc deduir que la suma dels seus angles val dos angles rectes, igualment de la idea d'un ser sobiranament perfecte n'he de deduir la seva existència, en la mesura que l'existència és una perfecció.

RESUM DE LA CINQUENA MEDITACIÓ:

1.- Estudi de les coses materials

.- Abans de considerar el problema de la seva existència, cal estudiar les idees que hom té (— les idees en tant que són en el meu pensament). Són idees distintes o confuses? [paràgraf 92 del text]

.- Examen de la idea d'extensió divisible: és una idea clara i distinta a partir de la qual s'han format les idees matemàtiques. El rerefons del text és platonitzant. («quan començo a descobrir-les em sembla que no aprenc res de nou, sinó més aviat recordo el que sabia abans»).

.- Les idees matemàtiques són idees innates, són veritables perquè són concebudes clarament i distinta («quan imagino un triangle; encara que potser no hi ha enlloc del món, fora del meu pensament, una figura així (...) no deixa d'haver-hi una certa natura, o forma o essència determinada d'aquesta figura, la qual és immutable i eterna, que no he inventat de cap manera i que no depèn del meu esperit»).

.- Si són veritables, existeixen: són essències geomètriques («car és molt evident que tot el que és veritable és alguna cosa, i ja he demostrat abans que totes les coses que conec clara i distintament són veritables»).

2.- Aplicació d'aquestes conclusions a la idea de Déu per tal de demostrar la seva existència.

.- **Examen de la idea de Déu:** Déu és un ésser absolutament perfecte. Com que l'existència eterna és una perfecció, pertany a la idea de Déu i, per tant, Déu existeix («... no trobo pas menys en mi la seva idea [de Déu], és a dir, la idea d'un ésser sobiranament perfecte, que la de la figura o nombre que sigui»).

.- **Objecció:** el pensament no imposa cap necessitat. No és perquè penso que una cosa existeix que la cosa (realment) existeix.

Però en el cas de Déu, és la idea de Déu en ella mateixa la que imposa l'existència de Déu. No sóc lliure de concebre un Déu sense existència (argument ontològic).

.- **Observació:** aquest raonament ens desconcerta perquè no es pot concloure la idea d'un ésser finit la seva existència, però es tracta aquí de la idea d'un ésser infinit.

3.- Conseqüència de l'existència necessària de Déu

.- És possible adquirir una ciència matemàtica.

.- Déu garanteix la veritat de les meves idees clares i distintes.

.- El coneixement de Déu i de la seva bondat permet deixar de tenir dubtes sobre les idees matemàtiques. «... la certesa i la veritat de tota ciència depenen de l'únic coneixement del veritable Déu».

ESQUEMA DE LA SISENA MEDITACIÓ METAFÍSICA

« De l'existence des choses matérielles; et de la réelle distinction qui est entre l'âme et le corps de l'homme »)

OBJECTIU DE LA SISENA MEDITACIÓ: En aquesta meditació el problema és la fonamentació de l'existència dels objectes materials, és a dir de l'exterioritat. L'essència de l'Ésser infinit implica la seva existència, mentre que les essències finites només impliquen la possibilitat de dels objectes reals. En el primer moment de les Meditacions metafísiques l'existència la existència de les coses sensibles és tan sols possible. L'existència de Déu garanteix la veritat de l'ordre geomètric i, a més, com diu al primer paràgraf (106 del text): «la facultat d'imaginar que és en mi (...) és capaç de persuadir-me». El text acaba amb el rebuig del dubte.

ESQUEMA:

1.- Com provar l'existència dels objectes materials?

.- Pel fet que les idees geomètriques són clares i distintes es pot suposar l'existència dels cossos com a possible.

.- Distinció entre la imaginació i l'enteniment (la pura intel·lecció o concepció). Amb l'enteniment l'esperit es concentra en ell mateix; amb la imaginació [la facultat d'imaginar que és en mi] es gira envers els cossos. L'exercici de la imaginació suposa l'existència dels cossos exteriors. Es pot suposar la seva existència com a probable, però no com a necessària.

.- Tornar-se envers la facultat de sentir amb l'objectiu de provar l'existència dels objectes materials.

2.- Es pot conèixer alguna cosa pels sentits?

.- Recapitulació de les antigues creences anteriors al dubte especialment de la tesi segons la qual les idees provenen dels sentits (posició empirista que serà rebutjada).

.- Record de les raons que ens portaven a dubtar dels sentits: de vegades els sentits són enganyadors [«torres que de lluny m'havien semblat rodones de prop són quadrades», al paràgraf 118 del text]. Hi ha dos qüestions a plantejar: ¿com distingir el somni de la realitat? I a més l'experiència em presenta coses contradictòries. Déu pot ser enganyador.

.- D'ara endavant, coneixent el meu esperit i Déu, es possible superar, al menys parcialment, el dubte referit al meu coneixement sensible: totes les meves idees clares i distintes corresponen a objectes produïts per Déu.

.- Estudi de les idees clares i distintes referides als objectes del món extern; tinc una idea de la meva ànima separada del meu cos. Algunes de les meves facultats es vinculen al cos (la imaginació, el moviment i la sensació).

.- Estic inclinat a creure que les meves idees sensibles provenen dels cossos exteriors. Si Déu no és enganyador, aquests cossos existeixen. Tanmateix només les idees clares i distintes són veritables.

3.- Examen del que m'ensenya la natura

.- Quines idees poden ser derivades de la naturalesa? Jo tinc un cos; la meva ànima i el meu cos estan units concretament; d'altres cossos existeixen.

.- La naturalesa m'ensenya el que és útil o perjudicial. Els coneixements sensibles s'han de diferenciar dels coneixements racionals, que són específics [tot i que «entre la ment i el cos hi ha una gran diferència en el fet que el cos per la seva naturalesa és infinitament divisible i la ment és indivisible (...) si perdés un peu, un braç o qualsevol altra part del cos, el cert és que això no suprimiria cap part de la ment»];.

.- **Problema:** la naturalesa m'enganya de vegades pel que fa als coneixements útils. Com explicar que l'home s'enganya pels sentits?

.- Explicació per l'ànima i el cos, dues substàncies distintes. Possibilitat d'error d'interpretació pel fet que el cos és una substància extensa i divisible. [«malgrat la bondat suprema de Déu la naturalesa de l'home entesa com un compost de ment i cos resulta de vegades fal·libre i enganyosa»]

.- Els errors dels sentits són accidentals, constitueixen un desarranjament del cos que és possible evitar estant atent, reflexionant amb ordre, cercant la claredat [«apel·lant) als altres sentits, la memòria i l'enteniment per examinar-les»]. Però la majoria de les vegades la vida no espera i cal decidir-se abans d'un examen aprofundit. Hem de rebutjar els dubtes «hiperbòlics» (exagerats) perquè són la conseqüència d'una mala comprensió (per ex. de la confusió entre somni i vigília).

El text acaba enunciant una tesi central de l'antropologia cartesiana: «Com que la necessitat dels afers ens obliga sovint a decidir-nos, abans que hàgim tingut el lleure d'examinar-los prou acuradament, cal admetre que la vida de l'home és subjecta a equivocar-nos força sovint en les coses particulars i, en fi, cal reconèixer la fragilitat i la feblesa de la nostra natura» .